

Barcelo eta Camembert

Ikusi ditut Miquel Barcelo artista mallorquiarrak Palermonean iaz prestatu zuen erakusketaren argazki batzuk. Marra lodiko zaldi apokaliptikoak, enbor tximistak erdibiturikoak eta oihuka ari diren buruhezurak estaltzen dituzte Vucciria auzoko eliza zaharraren horma eta zutabe koskatu eta arrailduak.

Istorio kontatu beharrekoa du elizak. XVII. mendekoa da, Kataluniak Sizilian agintea zueneko, eta izena ere hala du: Kataluniarren Santa Eulalia. 1951n zaharberritu zuten, baina Italian —batez ere Italiako hegoaldean— plater guztien osagarri diren arrazoiengatik, putetxe, zalditegi eta judo eskola izan da geroztik tenplua. Cosa Nostraren aurkako azken urteotako erreakzioaren barnean, hiriburu-ko auzoetako taldeak antolatzen hasi ziren egitarau kulturarak prestatu eta lokalak atontzeko eta, udalaren laguntzaz eta baimenez, Santa Eulalia aukeratu zuten erakusketak baterako. Eta Barcelori eman enkargua. Iritsi zenean ez zegoen kristo triste eta ahaztu bat baizik. Hori ere lapurtu zuten handik gutxira.

Argazkiak ikusi ditudanean —pintorea sabai garaietako eraikin huts eta hotzean galdurik, kolore biziko pintura poteez inguratuta, bakardade harrigarrian— akordua egin dut hiri hartan pasatako egunekin. Ikusitako elizekin.

Turistendako desastre hutsa da Palermo. Ematen du gerra batetik atera berriak direla, urteetan kezka prosaiko batera ez dutela izan. Atariaurre ederreko etxeak, jauregien manerakoak, arratoiez populatutako orube sastrakez beteak dira, parte zaharreko kaleak higuingarriak iruditzen zaizkio askori, eta merkatua egiten den auzoetan txakurrak borrokatzen dira lapurtutako okel puska miserable batengatik. Denak, baita Italian horren ugari diren artelanek ere, badu dekadentzia sekulakoaren marka.

Horrek egiten du, hain zuzen ere, erakargarri. Kontrastea miresgarria da. Beste toki askotan edertuta egongo liratekeen etxe, eliza, jauregiek bere horretan diraute Sizilian, urteen marka agerian. Ez dago belztasunari beldurra. Ez dago diru publikoak finantzatzeko itxurakeria. Hemen, artelanak ez dira ozenkiago mintzaten. Artea Sizilia da. Hots, dena.

Horregatik uste dut Barcelok onartu zuela mandatua. Uztailetik irailera bitarte bertan landu zituen Mallorcatik zekartzan marrazki eta eskulturak, Migel Anjel moderno baten gisara, eta Julio II.aren presioak Capresekoaren pazientzia agortu bazuen ere, Palermorenak ez zuen Felanitxekoa etsiarazi. Egun batean, lurrikararen ondorioz hormak txuka hasi ziren kixua eta pinturarekin, eta beste batean azken asteetan pintaturiko koadroak eliza osoa betetzen zuen piztina batean ikusi zituen artistak, nabigatzen, itajureek zulatu baitzuten sabaia. Beste goiz batez iritsi eta berehala usaindu zuen lapurren bisita. Soilik materiala eraman zioten. Gero Espainiako Erregeak joan zitzaizkion... munduko kalamidade guztietatik bizirik atera eta gero Barcelok agindutako egunean inauguratu zuen erakusketa.

Tema? Harrokeria? Profesionaltasuna? Dena delakoa, artista plastikoek duten grinaren adibidea. Eta hori bada zeozer, meritoen zakuan jarri beharrekoa. Batez ere oraingoan bezala arte garaikidea gutxiesteko ahotsak nagusitzen diren garaietan.

Jon Alonsoren *Camembert helburu* liburuak hor du oinarri. Nafarrak elkarrizketa batean zioen, gutxi gorabehera, ez dagoela gaur egungo arte garaikidean adar jotze hutsaren eta benetako artearen artean antzematerik. Hamai-ka erakusketari buruz idatzi behar izan duen honek sinatuko luke esaldia. Honakoaren konstruktibismoaz eta hakoaren metaplastizismoaz azalpen ulergaitz gehiegi entzun ondoren, ohartu naiz artista ezagutzea dela benetakotasuna begiztatzeko formula bakarra. Hori oso gutxitan gertatzen denez, sormenaren nondik norakoaren berri izatea lagungarri da inondik ere.

Gertatu zitzaidan duela ez asko, Iturenen. Lagunak nituen han, pintoreak biak, eta bisita batean ohi baino

gehiago luzatu ginen arteaz eta sormenaz, plastikaz, benetakotasunaz eta itxurakeriaz. Egin zidaten azalpen oso konpletoa bere lan egiteko moduarekin. Esan nahi dut azaldu zidatela nola pintatzen zuten, zergatik eta zeren bila. Hitz egin genuen sentsazioez, aurreiritziez, ametsez eta helburuez. Joandakoaz eta etorriko zenarenaz. Liluratuturik atera nintzen. Esan dezaket ez dudala inor ezagutzen beraiek bezala biziko duenik artea eta sormena. Eta ezagutzen ditut sortzaile batzuk, gehienetan azalpen bortsatuak eman behar izaten dituztenak honako koadroaz edo halako liburuaz. Eskatu gabe azaltzen dizutenak zergatik erabili duten kolore hori hor eta zer dela-eta idatzi duten liburua estilo indirektoan. Eta idazleek badute joera, ez dakit zergatik, gaur egun egiten den arte plastikoa gutxiestekoa. Jon Alonsok kontrakoa uste arren.

Niri gustatzen zait. Koadro batzuekin liburu askorekin baino dezente gehiago gozatu dut. Esan dezaket arazorik gabe aipatuko nituzkeela dozena bat margo zirrara betirako utzi didatenak. Liburuak... oraintxe ez dut bat bera ere gogoratzen.

Levi eta Semprun

Juan Garziak dotore euskaratutako Primo Leviren *Sistema Periodikoa* liburua irakurtzen ari nintzela, gero eta jakin-gura handiagoa pizten zitzaidan barrenean ikusteko berak bizitako Auschwitzeko esperientziaren inguruko pasarterik sartzen ote zuen. 186 orri irakurri behar izan nituen *Zerio* deritzana topatu arte. Han, idazle italiarrak kontatzen du Lagerren —kontzentrazio eremuan alegia—, jatea, jatea lortzea, estimulu behin eta behinena zela, «zeinaren atzetik baitzetozen zerrendan, alde handiz, bizirau-penaren inguruko gainerako arazo guztiak, eta are atzera-go etxearen oroitzapenak eta heriotzaren beldurra bera». Jateko —esan nahi baita egunero ematen zieten ogi apurra eta arbi-zoparen katilua baino zer edo zer gehiago jateko— lapurreta beste irtenbiderik ez zegoen. Ausardiaz eta zuhurtziaz eskuratu zitezkeen produktu exotikoen tru-

ke —jaboi puska, listaria, mistoak, gurina!— erraza zen ogi gehiago edo litro bat salda lortzea.

Levik garai hartan Auschwitzeko laborategian lan egiten zuen —kimikaria izaki— eta etiketarik gabeko hiru zilindrotxo lapurtu zituen egun batez. Ferro-zerioa zen, pizgailuen harritxo arruntak egiteko erabiltzen den aleazioa. Sua pizteko urrezko material honen truke lortutako ogiari esker, dio berak, errusiarrak iritsi arte bizirik iraun ahal izan zuen.

Ezin izan nuen libururekin jarraitu. Berehala ekin nion duela bi urte irakuritako *Hau gizon bat bada* kontakizuna errepasatzeari. Ez dut lanik irakurri honek baino hobeto definitzen duenik gizakiaren barne gaiztotasuna, bere perbertsioa eta gorroto guztia. Juan Garziak berak dio Levirena mende honetako lekukotasunik «larrien eta mamitsuenetakoa» dela, baina kontua da —Leviren zorigaitzerako—, berea beti hartu izan dela literaturgintza biografikoaren eredutako. Eta badu bere esanahia sailkapenak, idazleak berak onartu baitzuen *Hau gizon bat bada* lanean Auschwitzetik igaro izan ez balitz ez lukeela inoiz idatziko.

Liburuan mahairatzen du idazleak izuaren esperientziaren gainean hainbat hausnarketa. Hain zuzen pentsatzea eta gauzei kontu egitea biziraupen-faktorea izan zela esan zuen behin baino gehiagotan Levik. Philip Roth idazlearekin izaniko elkarrizketa batean azaltzen zuen sentimendu hori. «Ulertzeko desira bortitz batek bizi nindian, atergabe erasotzen zidaan batzuek zinismo-seinale garbitzat jo duten jakinmin batek: giro munstrokara bainaberri -munstroki berri- batera aldaturik gertatuko litzatekeen naturalista baten pareko jakinmin batek, hain zuzen». Levi saiatu zen beti ulertzen, azken arrazoia bilatzen, eta horri esker —eta beste faktoreei esker, jakina— izan zuen beti giza-kontzientzia. Horri esker ez zen erabat gizagaldu, mantendu zuen bizitzarekiko ilusioa eta horri esker atera zen bizirik.

Horrek ez du esan nahi, noski, halako duintasun goren mailakorik gorde zuenik kontzentrazio eremuan egon zen urte luzean. Esan nahi dut gizakiak jasan dezakeen

guztia jasan zutela bertako judutarrek —erlijio horretakoa zen Levi— eta bere pasarte batean dioen bezala, beharrak eta minak giza ohitura eta instinto gehienak isiltasunera makurtu zituztela. Ez zegoela denborarik, ez gogorik ez indarririk duintasunaz hitz egiteko. Pasarte bat oso esanguratsua da. Auschwitzen gertatu zen —ezagutzen dela— matxinada bakarrean, judutar talde batek lehertarazi zuen hildakoen gorputzak errausteko erabiltzen zen la-bea. Hurrengo egunean denen aurrean urkatu behar zuten matxinatuetakoa bat. Exekuzioaren aurretik, kontzentrazio eremuko arduradunak diskurtso luze eta ulertezina egin zuen, eta bukatzean agindu lehorra eman zuen. Segundo bat lehenago, oihu batek gogo guztiak kolpatu zituen: «Kamaraden, ich bin der letzte!» (Adiskideak, ni naiz azkena!). Deia entzun zutenen artean ez zen erreakziorik izan, Levik idatzi zuenez. Ez ahotsik, ez marmarrik, ez keinurik. Gorpuaren aurretik igaro ondoren, barrakoietara erretiratu ziren denak eta han, isiltasunean eta burumakur, beti bezala, gosea amatatzeari ekin zioten gogotsu. «Gizakia desagitea gaitza da, ia sortzea adina: ez da erraza izan, ez da laburra gertatu, baina zuek, alemaniar horiek, zuek lortu duzue azkenean».

Jorge Semprun idazle espainiar-frantziarraren bizipena Levirenaren antzekoa izan zen. Buchenwaldeko eremuan bizi izandakoa, 1995ean *La escritura o la vida* liburua idatzi zuen PCEko kide ohiak. Bere esanetan, kontzentrazio eremutik atera eta berehala egin zuen saioa bizitakoa kontatzeko, baina amore eman behar izan zuen. «Ez zen ezinezkoa idaztea, baina idazketatik bizirik ateratzea». Liburu honetan italiarraren antzeko hausnarketak egiten ditu Semprunek, eta gogoratzen du kontzentrazio eremuan beti sentitu zuen bizitzeko grina, gertatzen ari zena ulertzeko jakinmina.

Ez dakit Semprun itxurati samarra den edo ez, lagun batek sutsu ohararazi didan bezala. Egia da Levi baldintza gogorrenetan bizi izan zela, Buchenwald ez baitzen inola ere Auschwitz izan. Egia da Turingo judutarraren kontakizunetan umiltasun erabatekoa transmititzen dela, bere lekukotasun hutsaren bidez pintatu nahi izan balu

bezala giza tragedia hori, eta Madrileko intelektualaren kasuan lerro guztiei dariela jakinduriaren soberbia, garbi utziz bera, etikoki eta moralki, beti egon zela hiltzaileen gainean.

Akaso horrela izango da. Garrantzitsuena da ordea biek kezka bera izan zutela azkenean libre gelditu zirenean: jendeak sinetsiko ote zien. Eta biek aukeratu zutela literatura hori kontatzeko. Biei esker, egun zer edo zer gehiago dakigu gizakiaz. ¶